

fil.f.d., dos. Kəmalə Cəfərova
ADU

DİL ƏLAQƏLƏRİ ZƏMİNİNDƏ LEKSİK İNTERFERENSİYA

Açar sözlər: *interferensiya, ana dili, ikinci dil, leksik vahidlər, leksik interferensiya*

Keywords: *interference, native language, second language, lexical units, lexical interference*

Ключевые слова: *интерференция, родной язык, второй язык, лексические единицы, лексической интерференция*

Yaşadığımız dövr özünün bir sıra xüsusiyyətləri ilə fərqlənir və diqqəti cəlb edir. Müstəqillik qazandığımız indiki dövrdə vətəndaşlarımız öz dar mühitlərindən kənara çıxmağa başlamış, daha geniş ünsiyyət imkanları meydana gəlmişdir. Bu cür imkanların həyata keçirilməsi ünsiyyətdə onların müvafiq dillərdən istifadə etmələrini tələb edir. Məhz buna görə də hazırki dövrdə təkcə ana dilinə mükəmməl yiyələnmək deyil, bir neçə xarici dili bilmək zərurəti meydana çıxır. İkinci və sonrakı dillərə yiyələnmək müasir dövrün hər bir adamı üçün əvəzolunmaz nemətdir. Həmin dillərə yiyələnməklə insanlar təkcə ünsiyyət yaratmaqla kifayətlənmirlər, həmin dilin daşıyıcısı olan xalqın mədəniyyəti, adət və ənənələri ilə bilavasitə tanış olmaq imkanı əldə edirlər.

İkinci dilin öyrənilməsi zamanı daha qabarıq şəkildə leksik interferensiya özünü göstərir. Dilin leksik səviyyəsində özünü göstərən dillərarası interferensiya ikinci dili öyrənən adamın şüurunda iki dilin uyğun gəlməyən leksik mənalarnı eyniləşdirmək nəticəsində baş verə bilər. Ona görə də artıq belə bir fakt mübahisə doğurmur ki, ikinci dilin öyrənilməsi zamanı ana dilinin leksik-semantik, qrammatik sistemi ciddi şəkildə nəzərə alınmalıdır.

Mütəxəssislərin apardıqları tədqiqatlar və müşahidələr göstərir ki, eyni leksik-semantik sahəyə mənsub leksik vahidlərin və eləcə də onlara xas olan linqvistik kateqoriyaların məna tutumlarının bir çox hallarda uyğun gəlməməsi obyektiv gerçəkliyin hər bir dildə müxtəlif cür ifadə olunmasının təzahürüdür. Bunu aydın görmək üçün dil faktına müraciət edək. Məsələn, rəng bildirən sifətlərin semantikasını ingilis və Azərbaycan dillərində demək olar ki, bir-birinə çox yaxındır (məsələn, *red* – qırmızı, *green* – yaşıl, *yellow* – sarı və s.). Bununla belə, semantikasını əsasən oxşar olan bu sahələrdə də tam eynilik yoxdur. Məsələn, ingilis dilindəki *blue* sözünün ifadə etdiyi məna Azərbaycan dilində semantik tutumu müxtəlif olan iki sözlə - *“mavi”* və *“göy”* sözləri ilə verilə bilər. Aydındır ki, Azərbaycan dilinin daşıyıcıları üçün bu sözlər ayrı-ayrı rəngləri bildirməklə, onların obyektiv şəkildə mövcud olduğunu da göstərir. Eyni fikri Azərbaycan dilindəki *“sürmək”* felinin ingilis dilində *drive* və *ride* kimi qarşılıqlı olan fellər haqqında da demək olar. Məlumdur ki, belə hallarda Azərbaycan dilində bu fellərin semantikasını digər sözlərin cəlb edilməsi ilə dəqiqləşdirilir: *“Maşın sürmək”*, *“at sürmək”*. Ona görə də bu kimi hallarda leksik-semantik interferensiya özünü göstərir.

Mənanın eyniləşdirilməsindən irəli gələn interferensiya hadisəsinin xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. Bunlar-

dan psixoloji aspektdə aparılan tədqiqat işlərindən N.V.İmedadzenin tədqiqatını göstərmək olar [4,s.130].

N.İmedadze orta məktəbin yuxarı sinif şagirdləri üzərində apardığı tədqiqat işlərinin birində məhz “mənanı eyniləşdirmənin” leksik interferensiya üçün əsas olduğunu aydınlaşdırmışdır.

N.İmedadze “mənanı eyniləşdirmənin” iki formada getdiyini aşkara çıxarmışdır. Birinci halda ana dilindəki çoxmənalı sözlərin təsiri altında ikinci dildə səhvlər meydana gəlir. Şagirdlərə elə gəlir ki, əgər ana dilində eyni sözlə müxtəlif mənalara ifadə etmək mümkündürsə, deməli öyrənilən dildə də eyni yolu getmək olar. Bununla əlaqədar baş verən səhvlərin N.İmedadze nitq səviyyəsində leksik interferensiya hadisəsinə aid etmişdir. Bu kimi halları ingilis dilinin tədrisi zamanı da müşahidə etmək olar. Məsələn, şagird ana dilində işlənən çoxmənalı “oxumaq” sözünə istinad edərək ingilis dilində “study” əvəzinə “read” işlədir. *I study at a medical school* əvəzinə *I read at a medical school* işlədir. Müəllifin fikrincə bu cür interferensiyanın qarşısını almaq üçün qavrayış zamanı ana dilindəki çoxmənalı sözlərin müxtəlif mənalalarını fərqləndirməyi təmin etmək lazımdır. Ona görə də burada ana dili ikinci dildə qarışdırılan sözlərin müqayisəsini verməyi və ana dilinə istinad etməyi zəruri hesab etmişdir.

N.İmedadze müəyyənləşdirmişdir ki, ikinci dilin sematik quruluşunun ana dili quruluşu ilə əvəz edilməsi zamanı özünü göstərən ikinci tip çətinlik o zaman meydana gəlir ki, öyrənilən ikinci dildə ana dilinə nisbətən hadisələri ifadə edən simvollar daha çox olsun. Müəllif bu cür çətinliyi daha mürəkkəb çətinlik hesab edir və onu dekotatlar səviyyəsində leksik interferensiya adlandırır. İkinci dilin mənimsənilməsi zamanı bir neçə korrelyatı olan ana dili sözünün dekotatlarını dəqiq,fərqləndirilmiş şəkildə qavramamaqdan irəli gəlir. Bu zaman ana dilinə və onun dekotatlar sistemə istinad etmək imkanı aradan çıxır. Ona görə də müəllif belə bir fikir gəlir ki, dekotatlar səviyyəsində leksik interferensiyanı aradan qaldırmaq üçün gerçəkliyi, gerçək münasibətləri yeni yolla əks etdirməyin mənimsənilməsinə diqqət yetirmək lazımdır [4, s.131].

İkinci dili öyrənən zaman baş verən leksik interferensiya daha geniş səbəblərlə bağlıdır. Bu sahədə aparılan tədqiqatlara və bilavasitə apardığımız müşahidələrə, müəyyənləşdirici eksperiment materiallarına istinad edərək onu doğuran səbəblərin üzərində dayanaq.

Bu sahədə tədqiqat aparən alimlər (E.Axunzyanov, M.Qorifullina və b.) belə bir qənaətə gəlmişlər ki, ikinci dilin öyrənilməsi zamanı leksik interferensiyanın meydana gəlməsinin birinci əsas səbəbi hələ hər iki dilə mükəmməl yiyələnməyən dövüdə dilin təfəkkürdən ayrılmasının baş verməsidir. Adətən uşaq onu əhatə edən gerçək aləmdəki cisim və hadisələri ana dilində verilən anlayış kateqoriyalarında qavrayır, fikri fəaliyyətin əməli quruluşuna yiyələnir. Məhz buna görə də idrak fəaliyyətinin həm məzmunu, həm də üsulları ən çox ana dilinə yiyələnməkdən, onun leksik–sematik və sturktur qanunauyğunluqlarını mənimsəməkdən asılı olur [1, s.96].

Məlum olduğu kimi, ana dilinin mənimsənilməsi bilavasitə uşağın təfəkkürünün inkişafı ilə sıx əlaqədə baş verir. O, eyni vaxtda həm fikirləşməyi, həm də danışmağı öyrənir. İkinci dilin öyrənilməsi prosesində bu vəziyyət dəyişir. Xüsu-

silə sonradan yaranan ikidillilik şəraitində tamamilə başqa hal müşahidə olunur. Artıq ana dilində, onun leksik və qrammatik quruluşuna yiyələnmiş adam (şagird, tələbə) artıq həmin dilin əsasında, həmin formada ifadə olunan təfəkkürə malik olur. Məhz buna görə də ikinci dilə mükəmməl yiyələnmiş adam həmin dildə danışarkən əvvəlcə öz fikrini ana dilində qurur, sonradan isə ikinci dildə onu əks etdirmək üçün söz və ifadələr axtarmağa cəht göstərir, bu zaman bir növ ana dilindən uzaqlaşır. Nəticədə belə bir qənaətə gəlmək olur ki, belə şəraitdə idrak prosesi ana dilinin, ünsiyyət (kommunikativ) prosesi isə ikinci dilin əsasında başa çatır.

İkidillilik sahəsində tədqiqat aparən alimlər məhz bu amildən çıxış edərək belə bir qənaətə gəlirlər ki, belə halda dil təfəkkürdən ayrı düşür. Həmin cəhəti ikinci dilin öyrənilməsində özünü göstərən interferensiyanın qnesoloji səbəbi kimi qəbul edirlər [3, s.15].

Dillərarası leksik interferensiyanı doğuran ikinci qrup səbəblərə gəldikdə bunu dillərin özünəməxsus xüsusiyyətlərilə bağlamaq lazım gəlir. Tədqiqatçılar bu cür amillər sırasına leksik mənanın milli özünəməxsus xüsusiyyətlərini aid edirlər,

leksik mənanın milli özünəməxsus xüsusiyyətləri hər şeydən əvvəl, bununla xarakterizə olunur ki, mənaca eyni olan sözlər ayrı-ayrı dillərdə müxtəlif vəziyyətə malik olur, onlarda eyni funksiya yerinə yetirilmir, daha doğrusu hər bir dildə bu sözlər özünəməxsus funksiyaya malik olur. Məhz buna görə də həmin sözləri tamamilə eynimənalı söz kimi qəbul etmək olmaz.

Hətta iki dildə sözün əsas mənası eyni olduqda belə, onların leksik sistemdəki yeri, mövqeyi heç vaxt bir-birinə uyğun gəlmir.

Bununla əlaqədar olaraq mütəxəsislər göstərilər ki, bir dildən başqasına keçmək bir “yarlıqın” əvəzinə sadəcə, mexaniki olaraq başqasını “yapışdırmaq” demək deyildir. Əksinə, çox hallarda təkcə eyni şeyin müxtəlif təsvirilə rastlaşırıq, hətta fikri ifadə etmək üçün elə müxtəlif faktlarla, hallarla rastlaşırıq ki, tamamilə eyni olmayan fikrin yaranmasına səbəb olur. Bu isə təkcə cisim, hadisə və münasibətlərdə müxtəlif cəhətləri göstərməyə məcbur etmir, eyni zaman gerçəkliyin müəyyən elementlərini müxtəlif şəkildə təsnif etməyə gətirib çıxarır.

Ədəbiyyat

1. Ахунзянов Э.М. Двужычие и лексико-семантическая интерференция. Казань, 1978 – 147 с.
2. Взаимодействие языков в процессе обучения. Вильнюс, 1971.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. М., 1976
4. Imedadze N. On the psychological nature of child speech formation under conditions of exposure to two languages. *International Journal of Psychology*, 2, (1967). 129–132.

Summary

Lexical Interference in the Context of Language Contact

The paper relates to the issues of lexical interference in the context of language contact. It is noted that interference appears on all the levels of language, but the lexical one is most subject to interference since the lexical system of any language is “open” and less structured than the others. The main reason for lexical interference is a national identity of lexical meanings. The study of the phenomenon of lexical interference in the students’ speech showed that when learning a new language, interference effects of

mother tongue can be observed in the vocabulary both in the understanding and use of the second language.

Резюме

Лексическая интерференция в условиях языкового контакта

В статье говорится о вопросах лексической интерференции в условиях языкового контакта. Отмечается, что интерференция проявляется на всех уровнях языка, но лексический уровень является наиболее подверженным интерференции, поскольку лексическая система любого языка является «открытой», менее организованной по сравнению с другими системами. Основной причиной лексической интерференции является национальное своеобразие лексических значений. Изучение явления лексической интерференции в речи студентов показало, что при изучении нового языка в сфере лексики наблюдается интерференционное воздействие родного языка, как при восприятии второго языка, так и при его употреблении.

*Rəyçi: prof. Ç.Qaraşarlı
ADU-nun Linqvokulturologiya kafedrasının
07.03.2017-ci il tarixli iclasının
07 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 31.03.2017

